

Wypas dla bioróżnorodności użytków zielonych na obszarach chronionych

- **AUTORZY:** Martin Komainda, Johannes Isselstein, Eszter Lellei-Kovács, Stanislav Hejduk
- **OPIS:** Dobrze zaplonowany i prawidłowo zarządzany wypas może sprzyjać utrzymaniu lub nawet przyczynić się do zwiększenia bioróżnorodności użytków zielonych: od mikroorganizmów glebowych po rośliny, bezkręgowce i kręgowce.

Na 10 m² zbiorowisk trawiastych w Europie może występować do 98 gatunków, przez co są one ważnym miejscem schronienia zagrożonych i ginących bezkręgowców, ptaków i ssaków. Obszary chronione są „narzędziem” zapobiegającym nadmiernej eksploatacji zasobów rozwój bioróżnorodności biologicznej. W przeciwieństwie do wypasu nastawionego na produkcję, wypas na obszarach chronionych (znany również jako wypas ukierunkowany) ma na celu wykorzystanie roślinożerców do zarządzania ekosystemami, tak by promować wielofunkcyjność użytków zielonych. W klimacie umiarkowanym użytkom zielonym, na których zaprzestano użytkowania z powodów przyrodniczych, zagraża utrata otwartego charakteru na skutek wkraczania drzew i krzewów. W efekcie na skutek ich zarastania może dochodzić do wyginięcia wielu rzadkich gatunków. Dodatkową zaletą wypasu użytków zielonych o wysokiej wartości przyrodniczej jest ograniczenie kosztów związanych z usuwaniem biomasy.

- **UZASADNIENIE:** W Europie trwałe użytki zielone (TUZ) są źródłem paszy dla przeżuwaczy i koni oraz pełnią wiele usług ekosystemowych dla społeczeństwa, obejmujących sekwestrację dwutlenku węgla, ochronę gleby przed erozją, oczyszczanie wody, dziedzictwo kulturowe i wsparcie dla różnorodności biologicznej. Wypas na użytkach zielonych jest prowadzony nie tylko po to, aby zapewnić zwierzętom paszę w postaci zielonki pastwiskowej, ale także w celu ograniczenia wkraczania krzewów, czy też regeneracji zdegradowanych siedlisk (zubożonych glebach). Użytkowanie pastwiskowe sprzyja zachowaniu obszarów chronionych w dobrej kondycji. Szczególnie istotne jest tam, gdzie nierówny teren, strome zbocza, obecność zbiorników wodnych, czy gniazdujących ptaków sprawia, że koszenie jest niemożliwe, trudne lub wręcz niepożądane.
 - ✓ Hodowla rzadkich ras zwierząt gospodarskich, które są dobrze przystosowane do ekstensywnego wypasu, sprzyja zachowaniu puli genowej tych rodzimych, starożytnych zwierząt kopytnych. Węgierskie bydło szare jest szczególnie dobrze przystosowane do wypasu na półpustynnych siedliskach, podczas gdy bawoły sprawdzają się przy utrzymaniu terenów podmokłych w dobrej kondycji. Obie rasy są niezbędne do utrzymania różnorodności krajobrazu oraz struktury i jakości pastwisk

Rys. 1: Ekstensywny wypas osłów i bydła rasy Charolais w Kiskunság, Węgry. Zdjęcie: Eszter Lellei-Kovács

Wypas dla bioróżnorodności użytków zielonych na obszarach chronionych

• UZASADNIENIE (c.d.):

- ✓ Na innych obszarach wypas kuców Exmoor i żubrów europejskich wykorzystywany jest jako skuteczne narzędzie do przekształcania zdegradowanych obszarów w cenne użytki zielone
- ✓ Wypas w celu ochrony przyrody może sprzyjać zachowaniu tradycji regionu i ożywiać dawne zawody (np. pasterstwo), rzemiosło ludowe i zwyczaje. Tradycyjne budynki, takie jak zagrody, stajnie i stodoły, mogą sprzyjać osiedlaniu się wielu gatunków ptaków, takich jak sóweczka, sowa uszata, bocian biały, pustułka, dudek i różnych gatunków jaskółkowatych (jaskółkom i brzegówkom) oraz jerzykom.
- ✓ Tradycyjna hodowla wiąże się z produkcją wysokiej jakości przetworów z mleka (np. szerokiej gamy serów) i mięsa (np. salami i kielbasy z szarego bydła i bawołów).

Ryc. 2: Wypas bawołów ukierunkowany na oczyszczenie pastwisk porośniętych robinia akacjową i sumakiem octowcem w Kiskunság na Węgrzech. Zdjęcie: Eszter Lellei-Kovács

- **MECHANIZM DZIAŁANIA:** Ekstensywny wypas przy obsadzie zwierząt wynoszącej zwykle mniej niż 0,5DJP/ha zapewnia tradycyjne użytkowanie pastwiska, a także sprzyja zachowaniu i ochronie licznych gatunków i siedlisk.
 - ✓ Naruszanie wierzchniej warstwy gleby przez kopyta zwierząt gospodarskich pomaga rozkładać martwą materię organiczną na powierzchni gleby, co ułatwia wschodzenie nowym siewkom roślin
 - ✓ Wypas zwierząt ułatwia również przenoszenie nasion (na kopytach, przyczepionych do sierści lub przez przejście przez przewód pokarmowy) i umożliwia transport gatunków roślin i genotypów na większe odległości. Jest to ważne nie tylko ze względu na ich rozprzestrzenianie się, ale także dla wymiany genowej między odizolowanymi populacjami roślin oraz dla zwiększenia produktywności wypasanych obszarów
 - ✓ Wiele gatunków owadów rozwija się na odchodach zwierząt, co zwiększa ogólną różnorodność wypasanych obszarów
 - ✓ Na bogatych gatunkowo łąkach w Białych Karpatach tradycyjnie spasano odrost, ponieważ jego niska produkcyjność była nieopłacalna w przypadku późnych zbiorów siana. Był to również jeden z powodów, dla których na takich obszarach występowało więcej gatunków roślin i zwierząt w porównaniu z wyłącznie koszonymi łąkami
 - ✓ Ogrodzenia elektryczne umożliwiają prowadzenie wypasu rotacyjnego, a słupki ogrodzeniowe służą jako grzędę dla różnych gatunków ptaków.

Wypas dla bioróżnorodności użytków zielonych na obszarach chronionych

- **POTENCJAŁ ZASTOSOWANIA:** Zachowanie bioróżnorodności otwartych krajobrazów wymaga zróżnicowanej mozaiki biotopów, gdzie obszary pozbawione roślinności przeplatają się z rozproszonymi, niskimi i wysokimi zbiorowiskami trawiastymi z roślinami drzewiastymi. Można to osiągnąć jedynie poprzez regularne usuwanie biomasy zielonej i ograniczanie rozprzestrzeniania się roślin drzewiastych. Ważne jest, aby osiągać to dzięki zróżnicowaniu intensywności wypasu w ciągu roku
 - ✓ Prowadzony od tysiącleci wypas dużych ssaków kopytnych umożliwił zachowanie pięknej mozaiki krajobrazu o dużej różnorodności biologicznej
 - ✓ Ekstensywny wypas rodzimych ras zwierząt jest szczególnie zalecany dla utrzymania lub regeneracji porzuconych, zdegradowanych lub zarastających użytków zielonych. Wypas kreuje mozaikę otwartej przestrzeni w krajobrazie i równowagę ekspansję lasów. Wiąże się również z zagospodarowaniem zielonki z obszarów niedostępnych dla koszenia maszynowego (stroma zbocza, nierówna powierzchnia, wysoki udział roślin drzewiastych...)
 - ✓ Zwierzęta zwierząt gospodarskich i inne roślinożerne wypasane w niskiej obsadzie często mierzą się z nadmiarem paszy. Dzięki temu mogą wybierać preferowaną roślin spośród dostępnych różnych gatunków, rodzin botanicznych lub stadiów fenologicznych
 - ✓ Bogata gatunkowo ruń jest bardziej zróżnicowana ze względu na różne fazy dojrzałości poszczególnych gatunków oraz różnice w strawności poszczególnych taksonów
 - ✓ Na obszarach chronionych mogą również występować rośliny trujące lub takie, które będą unikane przez zwierzęta z powodu mechanizmów ochronnych np. ciernie
 - ✓ Z drugiej strony, na pastwiskach o wysokiej bioróżnorodności mogą występować rośliny lecznicze lub gatunki, które w swoim składzie zawierają metabolity, które działają przeciw pasożytniczo
 - ✓ Dlatego też środowisko z wielogatunkowymi użytkami zielonymi jest czasami uważane za „źródło różnorodnych substancji chemicznych w krajobrazie”, w którym zwierzęta wybierają preferowane przez siebie składniki odżywcze

Ryc. 3: Bydło i kuce Exmoor wykorzystywane jako narzędzie czynnej ochrony do przywrócenia bogatych w kwiaty łąk na opuszczonym terenie wojskowym w pobliżu miasta Milovice w Czechach (zdjęcia: dzięki uprzejmości ceska-krajina.cz)

Wypas dla bioróżnorodności użytków zielonych na obszarach chronionych

Przykłady dobrej praktyki:

- ✓ W Europie istnieje wiele obszarów, na których wypas zwierząt wykorzystywany jest do przywrócenia lub utrzymania bogatych gatunkowo użytków zielonych. Jednym z przykładów jest dawny teren wojskowy Milovice w Czechach, który jest obecnie rezerwatem przyrody (ceska-krajina.cz).
- ✓ Po zaprzestaniu użytkowania tego obszaru powstały jednorodne, ubogie gatunkowo zbiorowiska wysokich traw, stopniowo odkładała się również warstwa ściółki, co ograniczały występowanie rzadkich gatunków roślin. Duże zwierzęta roślinożerne zostały wprowadzone tam w celu gospodarowania na dużych obszarach przy minimalnym udziale człowieka i minimalnym zużyciu paliw kopalnych.
- ✓ Wypasany obszar rezerwatu przyrody obejmuje obecnie 231 ha. Wypas jest prowadzony w sposób ekstensywny, całoroczny, przez duże zwierzęta roślinożerne (ok. 20 sztuk bydła, 60 kucyków Exmoor i 20 żubrów). Zwierzęta na pastwisku nie są dodatkowo dokarmiane, ale mają zapewnioną lizawkę solną. Najbardziej oczywistym rezultatem wypasu jest usunięcie martwej biomasy i jednorodnych płatów wysokich traw.
- ✓ Potrzeba prowadzenia wypasu mieszanego gatunkowo była oczywista, ponieważ konie preferują trawy i niechętnie pobierają ruderalne rośliny dwuliścienne (które z kolei są chętnie spasane przez bydło).
- ✓ Przywrócenie roślin dwuliściennych ma zasadnicze znaczenie dla zapylaczy, gdyż w zbiorowiskach jednorodnych, zdominowanych przez wysokie trawy brakuje gatunków nektarodajnych.
- ✓ Po trzech latach prowadzenia wypasu na obszarze rozprzestrzeniły się zioła nektarodajne, w tym *Anthyllis vulneraria*, *Centaurea jacea*, *Securigera varia*, *Inula salicina*, *Colchicum autumnale*, *Salvia pratensis*, *Achillea millefolium*, *Galium verum* i *Agrimonia eupatoria*.
- ✓ Osiem lat po wprowadzeniu dzikich koni, żubrów i bydła, stwierdzono występowanie 280 gatunków zagrożonej flory i fauny.